

مجلسی دربارہ مہر جمعیت و روحانیت

نوشتہ آقایان :

علامہ طباطبائی . حاج سید ابوالفضل موسوی مجتہد زنجانی .
مر قاضی مطہری . مهندس مہدی بازرگان . سید محمد بہشتی .
سید محمود طالقانی . سید مر قاضی جزائری .

(کتاب برگزیدہ سال ۱۳۴۱)

فهرست مطالب^۱

صفحه	پنج تا هشت	مقدمهٔ چاپ دوم
۹	۱	مقدمه
۲۲	۱۱	اجتهاد و تقلید در اسلام و شیعه
۳۳	۲۵	شرائط و وظائف مرجع
۶۷	۳۶	اجتهاد در اسلام
۱۰۰	۷۱	ولایت و زعامت
۱۲۹	۱۰۳	انتظارات مردم از مراجع
۱۶۲	۱۳۲	روحانیت در اسلام و در میان مسلمین
۱۹۸	۱۶۵	مشکل اساسی در سازمان روحانیت
۲۱۳	۲۰۱	تمرکز و عدم تمرکز در مرجعیت و فتوا
۲۳۱	۲۱۶	تقلید اعلیٰ یا شورای فتوا
۲۴۹	۲۳۴	مزایا و خدمات مرحوم آیه الله بروجردی

بنام خدا

شرکت سهامی انتشار افتخار دارد که توفیق چاپ کتاب «بحثی دربارهٔ جمعیت و روحانیت» را برای دومین بار پیدامیکند. چاپ اول این کتاب در دی ماه ۱۳۳۱ شمسی انتشار یافت و مورد استقبال کم سابقه‌ای قرار گرفت و در ظرف مدت کمی نسخه‌هایش نایاب شد. از آن وقت تا کنون پیوسته از مرکز و شهرستانها طالبان و علاقه‌مندان برای خرید مراجعه کرده و میکنند و ما آنها را به تجدید چاپ کتاب نوید داده‌ایم.

علت عمده تأخیر اقدام در چاپ این کتاب این بود که در نظر بود این کتاب در چاپ دوم بصورت کاملتر و جامعتری منتشر شود. چنانکه در مقدمهٔ چاپ اول ملاحظه میفرمائید از همان اولی که این سلسله مقالات تنظیم شد، در نظر بود که دو مقاله در دو موضوع لازم و مفید دیگر نیز نوشته و ضمیمهٔ این مقالات گردد؛ یکی نمونه‌هایی از خدمات علماء بزرگ شیعه، دیگر تاریخچهٔ مختصری از روحانیت سایر مذاهب.

برای اینکه این کتاب در چاپ دوم بصورت کاملتر و جامعتری درآید در نظر گرفته شد که اولاً اقدامی در زمینهٔ نگارش دو مقالهٔ مزبور بعمل آید. ثانیاً از حضرات مراجع عظام دامت برکاتهم استدعا شود که نظر بساینکه مطالب و موضوعات این کتاب یک سلسله بحثها و اظهار نظرهای آزاد است که بمنظور خدمت و اصلاح صورت گرفته

است، هرگونه نظر تأیید و یا ردی به مطالب کتاب دارند مستدلاً مرقوم دارند تا عین نظرشان ضمیمه و زیب این مقالات گردد. ثالثاً از فضلا و نویسندگان و مفکرین صاحب قلم دینی تقاضا شود هر نظر و مطلب جدیدی در باره مرجعیت و روحانیت و یادرباره مقالات چاپ شده دارند بصورت مقاله‌ای مرقوم دارند و چنانچه مفید و مناسب تشخیص داده شد ضمیمه این سلسله مقالات چاپ شود. در همه این زمینه‌ها اقداماتی بعمل آمد، از بعضی از مراجع عظام نامه‌هایی دریافت شد، مقالاتی نیز از طرف فضلا و نویسندگان رسید، ولی هنوز بقدر کافی به جواب‌هایی که انتظار داریم نائل نشده‌ایم. از طرف دیگر این فکر پیدا شد که اگر این منظورها جامه عمل بپوشد حجم کتاب بزرگ خواهد شد، بهتر آن دیدیم که مقالات و نامه‌های رسیده را فعلاً بایگانی کنیم و در انتظار سایر مقالات و نامه‌ها باشیم و فعلاً به تجدید چاپ مقالات پیشین اکتفا کنیم و سایر مقالات و نامه‌ها را پس از آنکه بجد نصاب رسید بعنوان جلد دوم کتاب منتشر سازیم.

لذا کاری که در حال حاضر صورت گرفته فقط تجدید چاپ کتاب بهمان صورت اول است، فقط در بعضی از مقالات (مانند مقاله هشتم) از طرف نویسنده محترم مقاله اصلاحات و اضافاتی بعنوان پاورقی صورت گرفته است.

فهرست تفصیلی کامل پایان کتاب که با حسن سلیقه و حوصله دانشمند محترم جناب آقای مرتضی مطهری مخصوص این چاپ تهیه شده بخوبی نشان میدهد که چه اندازه مطالب اساسی در مطاوی مقالات محققانه دانشمندی که در کار نوشتن این کتاب سهیم بوده‌اند وجود دارد و هر کس با مراجعه مختصری به این فهرست درمی‌یابد که چه مباحث بکرونو و مفیدی در این کتاب مورد بحث واقع شده است.

***

این کتاب که بقلم گروهی از دانشمندان و روحانیون عالم

ش

و فاضل نگارش یافته است و برخی از نویسندگان عالیقدر آن دارای درجه عالی اجتهادند و از محققین و مؤلفین درجه اول جهان اسلام بشمار میروند، همانطوریکه انتظار میرفت موج عظیمی ایجاد کرد و از نظر بساریک بینان و روشن اندیشان نمونه یک روشنفکری عمیق و طلیعه یک نهضت ریشه دار اصلاح طلبانه در محیط مقدس روحانیت تلقی گردید. این کتاب نشان داد که محیط مقدس روحانیت دارای آنچنان رشد عقلانی است که میتواند بر طبق موازین دقیق علمی و اجتماعی از خود انتقاد کند و در صدد چاره جوئی برآید.

بعضی از مستشرقین و ایران شناسان اروپائی در کتابهای خود به اهمیت و عظمت این کتاب اشاره کردند و نشر چنین کتابی را قدمی بسوی اصلاحات اساسی تلقی کردند و نیز از طرف انجمن کتاب بعنوان کتاب برگزیده سال اعلام گردید.

در میان طبقات مختلف، بیش از همه از طرف خود روحانیون بالاخص روحانیون فاضل و جوان و آشنا به افکار اجتماعی از این کتاب تقدیر و تمجید بعمل آمد و پس از نشر این کتاب رشد جامعه روحانیت بیش از پیش نمایان شد.

البته افرادی هم بوده هستند که بانشر چنین کتابی لااقل در اوضاع و احوال حاضر موافق نیستند ولی این آقایان محترم نظر خود را کاملاً روشن نکرده اند و معلوم نیست که شرائط و اوضاع حاضر را برای نشر چنین کتابی مساعد نمیدانند و یا از کسانی هستند که به ارزش اینگونه بررسی های اجتماعی کاملاً پی نبرده اند.

قدر مسلم اینست که نویسندگان محترم این مقالات که بیشتر

۱- از جمله در مجله مطالعات اسلامی :

**A reconsideration of the Position of the
MARJA'AL-TAQLID on the religious institut-
ion by Ann K. S. Lambton, in STVDIA
ISLAMICA XX pp. 115 - 135**

مقدمه

آنان از ستارگان درخشان آسمان روحانیتند و به اسلام و روحانیت عشق میورزند نظری جز خدمت و اصلاح نداشته و ندارند و بعلاوه مطالب خود را بعنوان پیشنهاد و اظهار نظر ذکر کرده اند و همواره آمادگی خود را برای هر گونه انتقادی اعلام داشته اند .

اکنون ما در انتظار نظریات و مقالات اهل فضل در باره این کتاب و مباحثی از این گونه هستیم که بخواست خدا همه آنها را در کتابی دیگر بعنوان تکمله یا جلد دوم این کتاب منتشر سازیم .

من الله التوفیق و علیه التکلان

شرکت سهامی انتشار

مقدمه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ولا تقف ما ليس لك به علم

ان السمع والبصر والفؤاد كل اولئك كان عنه مسئولا

بعد از فوت آیه الله بروجردی رحمه الله علیه در فروردین ماه ۱۳۴۰ اکثریت ملت ایران که شیعه عامل و مقلد اعلم هستند و همچنین مردم زیادی در کشورهای اسلامی دیگر یکمرتبه مواجه با خلایق در نظام اجتماعی دینی خود گردیده با اندوه آلوده به

نگرانی از یکدیگر میپرسیدند بعد از این از کی تقلید کنیم ؟
چه شخصی مرجع شیعیان باشد؟ کدام عالم بزرگ صلاحیت زعامت
امت را دارد ؟ ...

این سؤال هنوز هم که ۲۰ ماه میگذرد يك جواب قطعی
مشترك پیدا نکرده تقریباً بحال خود باقی مانده است.
در آن ایام عده‌ای از مؤمنین بیدار و جوانان مسلمان با
نگرانی بیشتری این سؤال را مطرح کرده علاقمند بودند، انتخاب
مرجع از روی حسن نیت و خلوص عقیدت و با بصیرت اطمینان-
بخش صورت بگیرد و آنها و مردم فهمیده در حاشیه قضیه و در برابر
عمل انجام یافته قرار نگیرند.

این فکرها و بحثها منتهی بمشورتهای و جلسه‌هایی شد که
تشکیل دهندگان اصلی بیشتر از افراد انجمن‌های اسلامی تهران
و شهرستانها یعنی وابستگان به دبیرخانه انجمن‌های اسلامی
ایران بودند. و چون غالب آنها بلحاظ مرجعیت و تقلید در صف
عوام و تقلید کنندگان قرار داشتند از یکعده روحانیون فاضل
روشندل روشنفکر که اوقات خود را به مدردی و همزبانی و راهنمایی
طبقات جوان و تحصیل کرده نیز میپردازند برای تعاطی افکار
و ارشاد خود دعوت کردند.

چنین عملی فکر نمیکنیم بتواند مورد ایراد کسی اعم از
خواص و عوام قرار گیرد. در هر حال مسلماً مرضی خدا است و
بحکم ولا تقف مایس لك به علم و طیفه دینی هر مؤمن است که
چشم و گوش باز و دل بیدار داشته، تا اطلاع و اطمینان پیدا نکند
بدنبال کسی یا چیزی نرود.

قرآن تبعیت و تقلید را منع نمیکنند ، تبعیت و تقلید کور کورانها را منع مینماید. خداوند شخص را بشکرانه چشم و گوش و عقل و هوشی که باوداده مسئول می‌شمارد . اتفاقاً در دنیای امروز هم نه تنها دستورگیری و دنباله روی منسوخ نشده است بلکه قرن بقرن در اثر توسعه و تنوع مسائل و اجرای تخصص و ضرورت انضباط و همگامی در اجتماع معمول تر و مقبول تر شده است. اگر درست دقت کنیم بیشتر اعمال مردم متمدن بر وفق نظام و نقشه‌هایی است که قبلاً ترسیم و به آنها دیکته شده است. جنبه تبعیت و تقلید از اولوالعلم و اولوالامر را دارد. با این تفاوت و با تذکار این نکته اساسی که تسلیم کور کورانها و اطاعت استبدادی نبوده امر دهندگان و ترسیم کنندگان وظایف و تکالیف عادتاً زبندگان باصلاحیت و حسن نیتی هستند که مردم آنها را آزادانه و خواسته و دانسته بطور مستقیم یا غیر مستقیم بر طبق مقتضیات در امور مختلف سیاسی - تجاری - پزشکی - علمی - فنی و غیره بصورت وکیل و وزیر و مدیر و دکتر و دانشمند و متخصص و غیره انتخاب مینمایند.

قرآن و مذهب تشیع هم که باب اجتهاد را مفتوح گذاشته و مرجعیت و تقلید را تشریح کرده همین را میگویند . چون مرجعیت (قبل از آنکه مشروطیت و انتخاباتی بایران بیاید و حتی حکومت‌های پارلمانی در اروپای غربی بوجود آید) يك عمل انتخابی بوده است و انتخاب کننده شخصاً موظف به تحقیق و تفحص میشود. بنابر این عمل ما خارج از رویه تحقیق و تفحص الزامی در این امر نمیباشد .

مقصد ابتدائی تحقیق درباره شخصیت نامزدان مرجعیت و انتخاب و معرفی اعلم یا اصلح آنها بدوستان و علاقمندان بود. ولی بزودی مسئله از صورت شخصی و خصوصی خارج شده بوضع کلی عمومی تری درآمد. زیرا بلافاصله بعد از طرح مطلب مطالعه در صفات و شرایط مرجع پیش آمد. حتی عقب گرد عمیقتری به مبدأ موضوع و رسیدگی باینکه اصلاً تقلید چیست و چه ضرورت دارد لازم شد. بعلاوه این نکته جلب توجه نمود که اعلمیت مثل سایر امور دنیا آیا يك امر نسبی نیست؟ و برای همه کس و همه جا و همه چیز آیا جواب واحد پیدا میکند؟ و اصولاً آیا تمرکز و وحدت مرجعیت بلحاظ دینی و دنیائی ضرورت دارد و مصلحت میباشد؟ ...

با مختصر اشارات و توجهاتی که آقایان دادند دیدیم مطالعه در اساس مطلب و روشن کردن خودمان و مردم باینکه تقلید و مرجعیت چگونه در اسلام پیدا شده منظور از آن چیست و چگونه باید باشد و چگونه عمل شود؟ خیلی مهمتر و مفیدتر از آن است که بدون دردست داشتن میزان و مبنای جامع مقبولی بیائیم از روی تقلید یا تخمین و تقریب بر حسب نظر و سلیقه یا احیاناً غرض، فردی از افراد علمای عظام را نامزد این مقام بنمائیم.

طبیعی است که وقتی کم و کیف کار معین و شرایط و لوازم آن کم و بیش روشن شد هر کس بتشخیص و درایت خود یا با مشورت‌های مختصر بسهولت خواهد توانست مرجع قابل قبول را انتخاب نماید. از این راه و باذن خدا کومک مؤثری به حسن انتخاب مرجع و تأمین بیشتر مصالح امت خواهد شد.